

MARTÍ DE RIQUER

EL CAVALLER BERNAT DE VILARIG

amíç d'Ausias March, lector de Bernat Metge i admirat
per Joanot Martorell

El dramatisme de l'aventura de la qual fou protagonista i víctima el cavaller valencià mossèn Bernat de Vilarig l'any 1448 el transmeten alguns documents de Cancelleria¹ i el preparen i expliquen les lletres de batalla que aquest personatge canvià amb el seu adversari².

Procedia aquest cavaller d'un antic llinatge català vinculat al castell de Vilarig, prop de Cistella, a l'Alt Empordà, i que, establert al regne de València, hi posseí el feu i la senyoria del castell de Cirat, a l'Alt Millars³, ascendència que el nostre cavaller proclamava amb orgull i exageració cronològica quan escrivia el 1453: "Passen nou-cents anys que los meus, ja gentils hòmens, tenen castell de conquesta en Catalunya o solar conegut ab nom de Vilarig"⁴.

Pare del nostre personatge fou un altre Bernat de Vilarig, camar-lenc i majordom de la infanta Isabel, germana de Martí I, el qual fou enviat per aquest rei de Saragossa a Cardona el 16 de juny del 1399

1. A base de documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó donà una excel·lent exposició de l'aventura del nostre personatge amb Gómez de Figueroa i les incidències de Granada F. Carreras i Candi, *De la historia a la leyenda: El desafío de Bernat de Vilarig*, al diari "Las Noticias" de Barcelona, 3 de febrer del 1927.

2. Els epistolaris cavallerescos que utilitzo en aquest treball procedeixen dels manuscrits de la Biblioteca Nacional de Madrid 7909 (al que dono la sigla A), 7811 (B) i 18.444 (C). En general segueixo B. He resumit l'aventura granadina de Bernat de Vilarig a *Vida caballeresca en la España del siglo XV*, discurs de recepció en la Real Academia Española, Madrid, 1965, pàgs. 79-83, i a *Cavalleria fra realtè e letteratura nel Quattrocento*, Bari, 1970, pàgs. 286-292.

3. El 1628 fou atorgat el comtat de Cirat a un Bernat de Vilarig, *olim* Carròs de Vilaragut de Montcada.

4. B, fol. 376; A, fol. 273v; C, fol. 32v.

perquè l'informés sobre uns jocs cavallerescos perillosos que s'hi havien de celebrar el dia de Sant Joan⁵; que participà a la campanya de l'infant Ferran de Castella contra el regne de Granada, que culminà amb la conquesta d'Antequera, i que el juliol del 1409 el rei Martí trameté com a ambaixador a Carles VI de França, a París, per deliberar sobre un tractat d'aquell amb el famós cavaller Jean le Meingre, dit Boucicot, governador de Gènova⁶. És sens dubte el mateix que el març del 1424 don Pero Maça escollí com a procurador seu en les gestions relatives a la batalla a ultrança que tenia concertada amb el cavaller castellà Mendoza, el qual l'acceptà amb deferència ("de mos-sén Bernat de Vilarig soy contento y plázeme d'él, que lo he por buen cavallero")⁷.

Les primeres notícies que tinc sobre el Bernat de Vilarig al qui van dedicades aquestes pàgines són en relació amb la batalla d'Olmedo (19 de març del 1445), on els partidaris de don Álvaro de Luna derrotaren els infants d'Aragó, els germans d'Alfons el Magnànim, entre ells Joan, rei de Navarra i que ho serà d'Aragó. Frare Jofre Pardo, cavaller de Muntesa, en una de les insultants lletres que adreçà a Bernat de Vilarig l'any 1453, que contenen greus acusacions, filles de l'odi i de l'apassionament, li retreu el següent:

...vos ne vingués de la batalla de Olmedo fet cert com aquella se devia donar dins dos o tres dies, on se devia trobar, axí com féu, la persona del molt excellent senyor lo senyor rey de Navarra, lo qual de petit vos havia criat e a qui servíeu; e no contrastant tot açò, no podent ésser per neguna força detengut, quasy fogitivament vos ne vingués [a València], de què us seguí que per la noble senyora de vostra mare, moguda per bon zel e deute de mare, e per ella ésser la qui és, sabeu bé quines paraules d'ella oýs; e per lo que devia reportar guardó, molt furiosament contra ella proceís. No's sab, de nostra recordança, major falta en hun cavaller que aquesta. Semblant sou estat al companyó del compte de Barcelona que a la jornada assignada de batalla molt vergoyosament en lo camp lo jaquí⁸.

Aquestes línies ens informen que Bernat de Vilarig s'havia criat a la cort de l'infant Joan, tan relacionada amb els regnes de Navarra

5. D. Girona Llagostera, *Itinerari del rey En Martí*, "Anuari [de l'] Institut d'Estudis Catalans", IV, 1911-1912, pàg. 145.

6. Vegeu M. de Riquer, *Obras de Bernat Metge*, Barcelona, 1959, pàg. 206, i Jeanne Vieilliard i R. Avezou, *Lettres originales de Charles VI conservées aux Archives de la Couronne d'Aragon à Barcelone*, "Bibliothèque de l'École des Chartes", XCVII, 1966, pàgs. 340-341.

7. Vegeu M. de Riquer, *Vida i aventures de don Pero Maça*, Barcelona, 1984, pàg. 89.

8. B, fols. 376v-377; A, fol. 274; C, fol. 33.

i de Castella, i que el 1445 ja era home d'edat apta per a prendre les armes. La mare del nostre cavaller, de la qual frare Jofre Pardo fa tan encès elogi, era Violant Castellar, muller del Bernat de Vilarig pare, la qual testà l'any 1442 i morí el 1450, i que era filla de Ramon Castellar i Aldonça Vallebrera⁹.

Frare Jofre Pardo, home de lectures històriques, compara la defecció que atribueix a Vilarig envers el rei de Navarra quan s'havia de lliurar la batalla d'Olmedo amb la fugida del company del comte de Barcelona que havia de lluitar al seu costat en defensa de l'emperadriu d'Alemanya, tal com és narrat aquest episodi llegendari al capítol VIII de la crònica de Bernat Desclot¹⁰.

A aquestes acusacions respongué mossèn Bernat de Vilarig així:

E venint, frare Pardo, al que dieu que só fogit per no trobar-me en la batalla de Olmedo, que dins dos o tres dies s'avia dar, lexant-y la persona del molt excellent senyor lo senyor rey de Navarra, que de petit atorch me à criat e fent moltes e infinides gràcies, del qual criament yo singularment me estime e prehe, tant com a sa magestat e a tots generalment serà vist vostre mentir en aquesta part. Perquè sa senyoria sab e a tots és manifest qu'en aquella sahó, de tal batalla ni d'altra no's tractava, car si-u ffes, en cars que yo volgués tant errar, sa mercè, per haver-me criat e per ésser hu dels millors cavallers del món, me defenera de tant fallir; e per ço donà licència a mi de venir a'fer mon matremoni, com fiu, e a mossèn Valseguer, semblant com yo criat de sa senyoria e ab mi ensemps, tramès ab letres a molts singulars de aquest regne que complien al servey seu; e, aqueles donades, lo dit mossèn Valseguer, vist en la present ciutat acabades les fahenes sues, se'n tornà après bon temps en lo servey del senyor rey de Navarra; e yo restí per finir lo que dit he. E de nostra venguda fins a la jornada de la batalla que haveu nomenada passà més terme de hun any, e aquella no concertada mas desastrada's seguí, que la nit no-u sabien e'l endemà's donà¹¹.

Un cavaller castellà, afecte a la parcialitat dels infants d'Aragó, Gómez de Figueroa, digué a Rodrigo de Rebolledo i a Juan de Villalpando que mossèn Bernat de Vilarig havia proferit mots injuriosos a llur fama i prestigi. El primer és el tan conegut hidalgo de Castrogeriz, home de total confiança de l'infant Joan i que tants serveis li reté en les seves guerres i principalment en la de Catalunya, quan

9. Notícia que em comunicà l'il·lustre genealogista don Lluís Cerveró i Gomis.

10. Bernat Desclot, *Crònica*, edició de M. Coll i Alentorn, II, Barcelona, 1949, pàgs. 53-55, col·lecció "Els Nostres Clàssics".

11. B, fols. 378-378v; A, fol. 275; C, fol. 34.

serà Joan II. El 5 d'agost del 1435 Rebolledo i Villalpando foren fets presoners pels genovesos a la batalla naval de Ponça, acció en la qual l'infant Joan salvà la vida gràcies al valor de Rodrigo de Rebolledo¹². Un any abans de l'afer que tot seguit examinem Rebolledo havia atacat amb gran vigor la fortalesa d'Atienza (9 d'agost del 1446)¹³.

És natural, doncs, que Bernat de Vilarig, criat a la cort de l'infant Joan i que es considerava fidel servidor seu, no volgués tolerar que Rodrigo de Rebolledo i Juan de Villalpando, homes de confiança d'aquell, sobretot el primer, creguessin que els havia bescantat. Li calia desmentir públicament aquell Gómez de Figueroa que li havia atribuït els mots *ofensius* i els divulgava. I així Bernat de Vilarig signà, de primer, un albarà, que no fou tramès, en el qual feia saber a Gómez de Figueroa, "cavaller castellà", que havia sabut que desitjava que lluitessin personalment ("la persona vostra contra la mia"); i, per tant, que elegís "lo loch per esforçar l'ànimo" amb armes iguals. Es tracta, per tant, d'un repte de batalla clandestina (les anomenades "armes retretes"), on els adversaris, d'amagat de tothom i sobretot de la justícia i prescindint dels normals procediments amb què es concertaven i feien les conteses cavalleresques, se citaven en un indret apartat i solitari, amb reduït nombre de testimonis, per tal de resoldre llurs diferències en un combat a mort. Coneixem nombrosos casos de batalles d'aquest tipus al segle xv, les quals solien provocar-se mitjançant un document anomenat albarà¹⁴.

En aquest albarà no tramès el cavaller valencià exposava la raó del repte: Figueroa havia dit a mossèn Rebolledo i a mossèn Juan de Villalpando que Vilarig "hauria dit ells ésser vilans e fills de laurados". Això és mentida: mai no ho ha dit, i està prest a desmentir Figueroa en la batalla clandestina¹⁵.

L'albarà que efectivament fou tramès el 13 de maig del 1447, i que portà a la residència de Gómez de Figueroa el famós rei d'armes València¹⁶, diu així:

Figueroa. A mi és estat dit que haurieu dit a mossèn Reboledo e a mossèn Johan de Vilarpando que yo havia dit algunes males paraules de aquells. Per què-us dich que mentiu; e si açò volreu sostenir, só

12. J. Vicens Vives, *Juan II de Aragón*, Barcelona, 1933, pàgs. 77-78.

13. Vicens Vives, obra citada, pàg. 129.

14. M. de Riquer, *Lletres de batalla, cartells de deseiximents i capítols de passos d'armes*, I, Barcelona, 1963, pàgs. 29-34, col·lecció "Els Nostres Clàssics".

15. B, fol. 319; A, fol. 234.

16. Sobre aquest rei d'armes València, vegeu M. de Riquer, *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*, I, Barcelona, 1983, pàgs. 30-31.

prest fer-vos-ne desdir, la mia persona contra la vostra. Per què a càrrech vostre sia d'ací hanant elegir les armes e lo loch, cominal a vós e a mi. Feta de la mia mà a .xiii. de mag, any M CCCC XXXX VII.

BERNAT DE VILARIG ¹⁷.

Tots dos residien aleshores a la ciutat de València; i així l'endemà mateix, el 14 de maig, Gómez de Figueroa respon amb una lletra en la qual manté que sap per un cavaller digne de fe, el nom del qual callarà sempre, que Vilarig ha dit de Rebolledo i de Villalpando paraules ofensives, i que ho havia reportat a aquests, i es referma en aquesta acusació. I tot seguit accepta el repte i, com a reptat, divisa les armes, o sia determina i imposa les que portaran a la lluita:

E porque dilación entre nosotros sea scusada, vos diviso luego las armas: arnés de combatir a pie, selada fransesa con gorgal de malla, sin cara e sin bavera, spada d'armas e daga, facha d'armas con pico e macet, lança de mano con fierro de Milán. El lugar cominal que days a scoger, déxolo a vós: basta a mí haver dado horden a lo que me pertenece. Scripta de mano mía en Valencia, a .xiiii. de mayo, anyo de Mil cccc xxxvii.

GÓMEZ DE FIGUEROA ¹⁸.

Gómez de Figueroa estableix, doncs, que la batalla serà a peu i els contendents hauran de portar la testa protegida per la celada francesa, casc en aquells anys molt en ús, que cobria el crani i la nuca i que, per la part de davant, arribava arran dels ulls, i es caracteritzava perquè era molt lleuger. La celada sovint anava combinada amb la cara, o careta, visera mòbil que protegia el rostre, i amb la bavera, defensa de la boca, barba i mentó. Però Gómez de Figueroa prohibeix l'ús de la cara (visera) i de la bavera, cosa que acreix el risc de ferides al rostre; en canvi imposa el gorjal de malla, defensa del coll ¹⁹. Res més no diu sobre l'armament defensiu, que deixa amb la vaga indicació d'"arnès de combatre a peu". I quant a l'ofensiu reglamenta l'espasa, la daga, l'atxa o destrat de guerra, amb bec i macet (característics dels dos extrems de l'arma), i una llança de mà, que era dita manesca, més curta que la normal, amb ferro o ferrussa de Milà.

El mateix dia, o l'endemà, Bernat de Vilarig replicà a Gómez de

17. B, fol. 319; A, fol. 234.

18. B, fol. 319; A, fols. 234-234v.

19. M. de Riquer, *L'arnès del cavaller, armes i armadures catalanes medievals*, *Esplugues de Llobregat-Barcelona*, 1968, pàgs. 128-130.

Figuerola amb una destemperada lletra on sobreentén que aquest vol esquivar la batalla i no dur-la immediatament a fi, tipus de dilació i d'interpretació exagerada molt freqüent en aquests epistolaris, amb manifestacions com la següent:

No creuria que en alguna altra manera haguésseu voler de metre a balança vostra vida e la mia, sinó que tant com podeu fer d'açy avant serà parenciar; e a mi seria perdre temps seguir vostres parenceries, no podent guanyar ab vós honor, qui la haveu ja perduda, e mal guanya qui no pot guanyar contra aquell qui res no pot perdre ²⁰.

El 15 de maig Figuerola respongué molt enfellonit la lletra anterior, "en la qual, siguiendo vuestra acostumbrada manera, que es y fue senpre tener la lengua suelta e por el contrario las manos atadas, e mostrar en las parencias osadía, e covardía en las hobras", Vilarig ha decidit que llur contesa sigui secreta (la batalla clandestina o armes retretes). I després de desmentir-li que hagi perdut l'honra, el repta a batalla a ultrança, pública, legal i normal lluita a mort entre cavallers. Ell no ha perdut l'honra, i

Sobre lo que dezís que yo la tengo perdida, vos respondo que mentyés e mentirés tantas vegadas quantas lo dirés, yo, en nombre de Dios e de la gloriosa virgen María e del bienaventurado apóstol Sant Yaguo, quero a toda mi requesta sobre este casso combatirvos a toda ultrança; e do en vuestra primera carta era requerido, me plaze en ésta fazermel requestador. Por tanto devisat las armas, e yo buscaré el campo e me trebajaré dentro quatro meses haver juzes competente, christiano o moro, que nos dará plaça segura ²¹.

Aquest cartell, signat a València, va "sellado del zello de las armas de mossén Lope de Vega, porque al presente yo non tengo sello de las mías". Es tracta d'un mossén Lope de Vega, partidari dels infants Enric i Pere d'Aragó, que el desembre del 1430 Joan II de Castella, a Alburquerque, havia declarat traïdor ²². El mateix 15 de maig Bernat de Vilarig respongué amb una lletra encapçalada amb aquest proverbi en castellà: "Do el uno no quiere los dos no pelean", que constitueix l'essència de la missiva. Acusa Gómez de Figuerola de covardia per no haver mantingut la batalla clandestina i afirma que la batalla a ultrança que ara proposa és un subterfugi. Figuerola, en lletra

20. B, fol. 319v; A, fol. 234v.

21. B, fols. 320-320v; A, fols. 234v-235.

22. Pedro Carrillo de Huete, *Crónica del halconero*, edició de Juan de M. Carriazo, Madrid, 1946, pàg. 49, "Colección de crónicas españolas".

del 16 de maig, li dóna el terme de vuit dies per a acceptar la batalla a ultrança, i si no ho fa, "procederé contra vós según por ley e drècho d'armas se requerre" ²³. Passaren set dies, i el 23 de maig Bernat de Vilarig acceptà la batalla a ultrança en qualitat de request i divisà les armes a cavall, el cap cobert amb elmet, casc relativament recent, però molt utilitzat pels cavallers valencians des del 1418; i com a armes ofensives dues espases i una llança ²⁴. I després de nous insults ("és-me greu que haja de vençre la lengua ja vençuda e lo cor ja vençut: noy resta sinó la persona, que és lo menys de l'hom"), afegeix que pot enviar la resposta als cavallers que ha nomenat com a procuradors seus, que són mossèn Pero Sàncfiz de Calatayú, mossèn Ausias March, mossèn Joan Fabra i mossèn Joan Català ²⁵. Remarquem entre aquests il·lustres procuradors el gran poeta Ausias March, que aleshores comptava cinquanta anys i era prou conegut i admirat pels seus versos. Catorze anys abans, el 1434, Joan Fabra i el seu germà Pere havien participat de manera molt activa i certament singular al famós Passo Honroso defensat pel cavaller lleonès Suero de Quiñones. A aquest Joan Fabra, "cavaller valent", dedicarà Jaume Roig el seu *Spill*; i quan ell i la seva muller moriren, el 1464, Joan Roís de Corella compongué en llur memòria una *Letra que Honestat escriu a les dones* ²⁶.

El 25 de maig respongué Gómez de Figueroa. Respecte a les coses contingudes a l'anterior lletra de Vilarig, diu que, "pues sonan batalla, soy mucho contento; a las otras parabras no curo de responder, no por falta de qué, mas paréceme que por los virtuosos hombres a las renzilasas mujeres devan ser dexadas". Vol que la batalla sigui aviat, "por fazervos con perpetua infamia o presta muerte purgar la pena que por ofender en tanto grado la verdat avéys merecido". Proposa que Vilarig cerqui en el terme de quatre mesos jutge que deixi arribar la batalla a fi, "exceptando toda vía el senyor rey de Castilla, que por muy claras e legítimas razones no he por seguro"; i si Vilarig no ho fa, o deixa transcórrer aquell termini sense trobar jutge, ell està disposat a encarregar-se'n ²⁷.

Aquesta lletra fou portada pel rei d'armes València a casa de mossèn Joan Català, un dels procuradors de Vilarig, i aquest respongué el 28 de maig. Atorga a Gómez de Figueroa la facultat de cercar el jutge de la batalla, amb l'excepció del rei de Castella, "lo qual, pus

23. B, fols. 320v-321; A, fol. 235v.

24. Vegeu el text de la divisió de les armes a Riquer, *L'arnès*, pàg. 199.

25. B, fols. 321v-322; A, fols. 236-236v.

26. Riquer, *Lletres de batalla*, II, pàgs. 130-131.

27. B, fols. 323-324; A, fols. 236v-237.

lo haveu per sospitós, pens que ab justa causa nous daria la plaça"; però ell accepta qualsevol dels vassalls d'aquest i qualsevol príncep moro o cristià, "exceptat lo rey de Granada e lo infant d'Almeria" ²⁸. Insisteix en aquest darrer punt a la lletra del 7 de juny, on Vilarig repeteix que accepta de combatre en qualsevol plaça, "Granada exceptada... per lo pasatge, lo qual no tinch per segur"; i malhumoradament fineix: "Anau, anau cerquar jutge per totes les parts del món, tant de moros com de christians; e si lo món nous basta, entrau en infern, on serà vostre loch" ²⁹.

Hem vist que el que temia Bernat de Vilarig era sobretot el "passatge" a Granada, o sia el viatge des del regne de València, que l'obligaria a travessar terres de Múrcia, de la senyoria del rei de Castella. Gómez de Figueroa, en lletra signada el 10 de juny, argumenta que no existeix cap raó que impedeixi que la batalla es lliuri a Granada; i replica als temors de Vilarig, que no trobava seguretat en el viatge fins a la ciutat mahometana, que "el pasaje de Granada avéys seguro por mar e por tierra: yo vos passaré los cavallos; e, no contento allá de los vuestros, vos daré a scoger en los míos; e si vós queréys hir por tierra, vos averé seguridades e salvos conductos, tantos e tales que devéys ser más que contento" ³⁰.

Davant aquestes raons Bernat de Vilarig accedí que el rei moro de Granada fos el jutge de la batalla, i acceptà les seguretats, en forma de guiatges i salconduits, que Figueroa li havia ofert ³¹.

El 14 de juny escriu Figueroa i concreta, respecte al jutge, "que yo só contento haver el huno de los tres que contienden de reyes en el reyno de Granada, como Ysmael, el d'Almería o el Esquierdo o otro qualquier que haya poder de juez" ³²; a la qual cosa replica Vilarig, el 16 de juny, que considera inacceptables com a jutges de la batalla "Júceff e Ismael, rebelles a son senyor, ne prínceps ne fills de aquells", per tal com són "dos tirans havent-se ocupades dues viles en terres de aquell, qui per sa antigua edat e malvestat dels seus no basta lançar-los de son regne". Només admet el legítim rei de Granada; i li plau que el jutge de llur batalla sigui un moro "perquè no li paregua tan leig lo sacrament que públicament trencareu dient que no haveu perduda vostra honor, ymaginant que al infel no li parrà cossa abominable con-

28. B, fols. 404-404v; A, fols. 237v-238; C, fols. 35-35v.

29. B, fols. 403-403v; A, fols. 238v-239; C, fols. 36-36v.

30. B, fols. 403v-404; A, fols. 239-239v; C, fols. 36v-37.

31. B, fols. 405-405v; A, fols. 239v-240; C, fols. 37-37v.

32. B, fols. 405v-406; A, fols. 240-240v; C, fols. 37v-38.

tra Jesuchrist, qui és Déu, com ells no'l creguen per tal e los nostres evangelis han per rondalles" ³³.

Aquestes consideracions reflecteixen molt bé el canviant panorama que oferia aleshores el regne nassari. El gener del 1446 Muhammad X, conegut als documents catalans per "lo rey Esquerdo" ³⁴, fou destronat pel seu nebot i governador d'Almeria Muhammad el Coix, el qual ho fou el juny del mateix any per Yúsuf V, dit Ibn Ismail, que tot seguit fou desposseït pel Coix i aquest per Muhammad X.

L'epistolari cavalleresc s'interromp ara durant vuit mesos, i es repren el 26 de maig del 1448, quan, des de Lorca, Gómez de Figueroa tramet a Bernat de Vilarig, per mitjà de l'herald Sidònia, una lletra en la qual li fa saber que

como el muy excellente rey de Granada haya plavido atorgar segura plaça a vós e a mí, segunt por letra de su magnificencia veréys, por ende, en nombre de Dyos y de Nuestra Senyora y del felecíssimo apóstol senyor Sant Yaguo, mi senyor, muy honorable mossén Vilarig, para'l dia de Sent Johan primero venyente d'este anyo en que somos, pareced ante'l dicho yllustre rey de Granada aparejado a batalla. Yo seré alí aquel día, en el qual Dios nuestro Senyor, juez sin sospécha, confío dará punición en la persona al que de vós e de mí ha yerrado con malicia de lengua ³⁵.

Encara que la batalla ha estat fixada per al 24 de juny, les gestions de Gómez de Figueroa prop del rei de Granada perquè acceptés ésser-ne jutge començaren molt abans, car el salconduit o guiatge del rei moro és signat per aquest el 25 d'octubre de l'any anterior. Aquest document, que fou remès a València, a Bernat de Vilarig, era escrit en àrab, i fou traduït així:

En nom de Déu piadós e mercener, la misericòrdia de Déu és sobre lo nostre mestre Mahomat e sobre la sua companyia, e sia dada salvació a tots los crehents. Per manament del molt alt e virtuós e de reall senyoria Mohomadí, vencedor Natari, Déu li dó virtut e-l defense: com la present escriptura honrada serà en les mans dels cavallers molt honorabils e generosos mossén Gómez de Figueroa e lo cavaller mossén Bernat de Vilarig, als quals Déus dó honor e-l mantinga en la sua temor, la qual escriptura és pública, hautèntica e honrada per anar fins a la molt alta e real ciutat de Granada, la qual Déus guarde, sots seguretat e salvetat, honor e custòdia, per rahó de la batalla axí

33. B, fols. 406-407; A, fols. 240v-241; C, fols. 38-38v.

34. A. Giménez Soler, *La Corona de Aragón y Granada*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", IV, 1907-1908, pàg. 373.

35. B, fol. 324; A, fols. 241v-242.

com és estada demanada, plahent a Déu; e aquest aseguement és bastant per a ells e a tots aquells qui iran ab ells e a les sues gents, que no'ls serà fet dapnatge anant, estant e tornant, ab la ajuda de Déu, e tots aquells als quals serà presentada, dels alcajds, oficials e altres sotsmessos, faran seguons la sustància de la dita escriptura e seguons és manat, plahent a Déu.

Es escrita a dihuyl del mes de xaven, any huyt-cents cinquanta e hu. És estat fermada³⁶.

Segueix una nota on consta que els traductors i aclaridors ("trelladós e esplanadors") d'aquest document foren mossèn Pere de Castellví i Joan Valleriola, l'alfaquí de Beneguazir (Benaguasil, al Camp de Túria), l'alfaquí de València i l'alcadí Ubequer de Gandia; i una indicació sobre el trasllat de la calendació de l'hègira a l'era cristiana: "Lo calendari desús dit ve, segons nostres meses, a .xxv. de hoctubre any propassat m cccc xxxv vii."

Els traductors cristians esmentats en primer lloc són cavallers valencians prou coneguts, i llur intervenció en aquest document demostra que no era rar que senyors que posseïen al regne de València terres amb una considerable població mora, i que de petits s'hi havien educat, eren capaços de llegir i traduir la llengua àrab.

Ací acaba l'epistolari cavalleresc entre Bernat de Vilarig i Gómez de Figueroa. Però podem seguir la continuació i final d'aquest afer gràcies a documents procedents de la Cancelleria reial copiats en registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Es trobava a Barcelona el maig del 1448 la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim, que era a Nàpols, i ostentava el càrrec de lloc-tinent general del seu marit. A la reina, la preocupaven molt les bregues entre els seus vassalls, i volia reconciliar-los i impedir que arribessin a lluitar en batalles a ultrança. I així el dia 11 de maig d'aquell 1448 escriví al rei de Granada, i, després de pregar-li que evités la batalla que a la seva cort i sota la seva judicatura havien concertat Lluís Cornell i Nicolau de Próxima³⁷, afegeix:

E porque el enemigo de natura humana siempre veyla en procurar e sembrar divisiones, scándalos e males en las gentes, e agora poco ha, segunt havemos entendido, ha procurado que se faga batalla de mort delante de vós entre un cavallero de Valencia, nuestro gran servidor, e un otro cavallero castellano de la casa del ilustríssimo rey de Navarra, nuestro muy caro e muy amado ermano,

36. B, fol. 324v; A, fol. 242v.

37. Sobre aquest afer vegeu Riquer, *Lletres de batalla*, I, pàgs. 26-29.

que si realment es presenten a Granada, que impedeixi que lluitin ³⁸.

Es refereix, indubtablement, al nostre Bernat de Vilarig, la batalla del qual amb Gómez de Figueroa estava fixada per al mes següent, el 24 de juny. I cinc dies després la reina Maria, molt capficada per la sort de Bernat de Vilarig, signava una lletra adreçada a Fernando Díaz de Toledo, secretari relator de Joan II de Castella (i no oblidem que aquest era germà de la reina d'Aragó), que cal reproduir sencera:

Le reyna d'Aragón e de las Dos Sicilias, etc.

Relator. Entendido havemos que, procurant el enemigo de humana natura, entre el amado nuestro mossén Bernat de Vilarig, cavallero de Valencia, de una part, e mossén Torrella, de casa del ilustríssimo rey de Navarra, nuestro muy caro e muy amado ermano, se es concordado campo de batalla delant el rey de Granada. E por tal que el dito mossén Torrella es muy gran amigo de Ffayardo se dize que por una vía o por otra se procurará que el dito mossén Vilarig no salrá del dito campo, antes lo matarán. Por que vos rogamos e encargamos muy affectuosament que procuredes con el ilustríssimo rey de Castilla, nuestro ermano, que dé orden e manera que el dito mossén Vilarig pueda yr e passar e tornar por sus regnos salvament e segura; e encara, quanto su senyoria porá, que en Granada no le sea feyta injuria, violencia o fuerça alguna, segunt nós scrivimos a su senyoria. Esto vos recontaremos a servicio muy singular.

Datur en Barchelona a .xvi. días de mayo, anyo de la Nativitat de Nuestro Senyor Mil cccc xxxviii.

LA REYNA.

Al amado e devoto nuestro Ffernando Díaz de Toledo, secretario relator e referendario del ilustríssimo rey de Castella. Sellent secretarius ³⁹.

Sobta, en aquesta lletra, que el nom de l'adversari de Vilarig no sigui el de Gómez de Figueroa, ans el d'un mossén Torrella, de la casa de Joan II de Navarra, anomalia que només pot explicar un error d'informació o de la Cancelleria, car sabem ben de cert qui eren els qui, dintre d'un mes, tenien concertada batalla a Granada, i és inimaginable que el cavaller valencià tingués pendants dos combats cavallerescos amb dues persones distintes al mateix lloc i al mateix temps.

Donant per totalment segur que la reina Maria es refereix a l'afer entre Bernat de Vilarig i Gómez de Figueroa, assenyalen que, ara, no parla d'evitar la batalla, ans la preocupa allò que el primer de tots dos tant temia, o sia la seva seguretat en el viatge a Granada. I arriba

38. ACA, reg. 3272, fol. 28v.

39. ACA, reg. 3272, fol. 32.

fins i tot a manifestar que tem que mossèn Vilarig sigui atacat i mort, i que això ho procurarà, d'una manera o altra, Faxardo, que és gran amic de l'adversari del cavaller valencià.

Es tracta del famosíssim Alonso Faxardo, alcaid de Lorca, que s'havia mostrat en rebellia contra Joan II de Castella i contra el seu cosí Pedro Faxardo, adelantado de Múrcia, i la seva mare i tudriu Maria de Quesada, i que ara lluitava a favor de la causa dels infants d'Aragó en llur pugna contra el rei de Castella. Alonso Faxardo, hàbil en escaramusses, en cops de mà i en la tàctica de la guerra guerrejada, dominava gran part del regne de Múrcia i les viles de Lorca i Aledo, i, quan convenia, estava en bona relació amb el rei de Granada. En un document signat el 6 d'agost del 1445, en el qual Alonso Faxardo, "alcayde y capitán de la muy noble villa de Lorca", acorda unes treves amb els representants de Múrcia, darrera la seva signatura apareix la de Gómez de Figueroa ⁴⁰, cosa que corrobora que la reina Maria estava ben informada quan deia que l'adversari de Bernat de Vilarig "es muy gran amigo de Ffayardo". Alonso Faxardo era temible, i més d'una vegada havia atacat els qui transitaven per les terres per ell dominades o els havia fets presoners per exigir-ne rescat.

Amb aquest horitzó de perills molt lògicament pressentits, mossèn Bernat de Vilarig emprengué el seu viatge a Granada, del qual tenim una detallada informació gràcies a la provisió d'Alfons el Magnànim a què em refereixo més endavant ⁴¹.

Mossèn Bernat de Vilarig, confiat en les seguretats i guiatges que Gómez de Figueroa li havia promès, "e sens recel algú, ab molt poca gent acompanyat", eixí de València i emprengué el camí amb temps suficient per a ésser a Granada el dia de Sant Joan, fixat per a la celebració de la batalla. El dia 2 de juny, quan "era descavalcat en una praderia prop d'una font que's diu Totana, terme d'Aledo", el sorprengueren "algunes gents axí de peu com de cavall, armades". Vilarig, en ésser atacat, "solament hac spay de metre's lo manto que portava al braç e tirar [*desembeinar*] la spasa per fer aquelles armes que poguera, axí com se féu, no perquè ell confiàs de campar a la mort, mas per morir com a cavaller". En la lluita Vilarig fou "nafrat de nafres de mort", i al seu voltant els atacants mataren tres vassalls seus moros que acudiren en defensa de llur senyor. Els enemics, creguts

40. J. Torres Fontes, *Fajardo el Bravo*, publicacions de la Universitat de Múrcia, 1944, pàg. 114.

41. Ara vaig seguint les dades subministrades per aquesta provisió, ACA, reg. 3266, fols. 117v-121v.

que Vilarig era mortalment ferit, “no'l degollaren, mas lo meteren sobre una mula; e ab ajuda d'un hom quel sostenia, per ço com ell no's podia sostenir”, se l'emportaren, amb alguns de la seva companyia, a Aledo, on tots ells foren detinguts set dies, durant els quals Vilarig estigué a punt de morir i, tement la mort, es confessà i combregà.

Llegim aquest episodi tal com el mateix mossèn Bernat de Vilarig el descrivia cinc anys després, el 1453:

Per no ésser-me segur lo passar de Granada, seguons és vist en experiència..., me fonch per lo malvat cavaller mossèn Figuerola donats guiatges; e yo, fiant de aquells, fent ma via per los lochs per él desichnats, no en València ni en la pàtria mia gallofeiant, mes en lo règne de Castella anant a batalla, fuy asaltejat, trencant-me los dits guiatges, en la qual hora no desesperant-me dels meus pasats, desarmat, sols ab una spassa en la mà e capa en lo braç, contra la gent armada de peu e de caval tant com poguí per armes defensí la mia persona, fins tant que aquella de dos lançades mortals fonch ferida, les quals en mi gens no's amaguen, e morts tres vasalls meus moros als meus peus, e d'altres crestians nafrats... 42.

Posat en llibertat a Aledo, i per tenir “millor recapte de metges e de les altres coses”, Vilarig es traslladà a Oriola, ja al regne de València, on reposà alguns dies, i després a Alacant, d'on, “essent molt congoxat per les dites nafres, no li fon possible passar pus avant”; però s'hi embarcà i arribà per mar a la ciutat de València, “hon, per gràcia de Déu, de bons cirurgians fon prestament curat”.

En un moment no precisat d'aquest accidentat viatge de retorn Bernat de Vilarig trobà el rei d'armes València, que tan bé coneixia els antecedents de tot l'afer. El proveí d'actes que atestaven les coses que li impedièn d'acudir a la batalla a la data fixada, i l'envià a Granada per tal d'entrevistar-se amb el rei moro i amb Gómez de Figuerola.

El rei d'armes València arribà a Granada el 21 de juny, “tres jorns ans de la jornada designada”, i hi trobà Gómez de Figuerola, al qual exhibí els documents que justificaven la incompareixença del seu adversari, “requerint-lo que novitat alguna no fes contra la persona del dit mossèn Bernat e honor sua, com de justícia, dret e stil d'armes nou podia fer”. Tots dos volgueren veure el rei moro, i anaren “a la Alfambra del dit rey de Granada e de l'Alfambra al alcàçer de Generaliffe, hon se dehia que era anat lo dit rey de Granada”, però no l'hi trobaren.

42. B, fol. 378v; A, fol. 275; C, fol. 34.

Prop del Generalife el rei d'armes València "trobà una tenda parada hon havia alguns cavallers", i entre ells l'algutzir major, el secretari i el torsimany, o intèrpret, del rei de Granada, als quals digué que volia presentar-li una suplicació de part de mossèn Bernat de Vilarig. L'algutzir li contestà que el rei s'havia absentat ("havia cavalcant"), però que si volia res d'ell, que ho expressés al secretari, al torsimany i a altres cavallers del seu consell. Llavors el rei d'armes València replicà que "puix no podia veure la presència del dit rey, que ell los notificaria com era vengut per mossèn Bernat de Vilarig, com a procurador d'aquell, per scusar la sua honor e defendre aquella e per intimar los actes testimonials al dit rey com lo dit mossèn Bernat havia justes causes e just impediment de no ésser vengut a la jornada de la dita batalla". I tot seguit pretengué que escoltessin la lectura del document on Vilarig justificava els seus actes, document que digué que Gómez de Figueroa ja coneixia. Els funcionaris i cavallers moros li respongueren que no calia que els llegís res i que s'emportés aquells documents a la seva terra, que ja s'encarregarien ells d'explicar-ho tot al rei quan tornaria dilluns vinent. Tot això s'esdevingué en presència de Gómez de Figueroa, al qual el rei d'armes tornà a recordar que no podia fer res contra l'honor de Bernat de Vilarig.

Arribat el dilluns, que era el 24 de juny, dia de Sant Joan, "no contrastants les dites intimacions e protestes ne la manifestació dels dits actes", Gómez de Figueroa "hisqué al camp fingint de sperar lo dit mossèn Bernat, e féu ses crides, a cascuna de les quals lo dit València, com a procurador del dit mossèn Bernat, protestà e intimà e mostrà per los dits actes les dites justes causes e justs impediments com lo dit mossèn Bernat era justament scusat com no ha vengut a la dita jornada, requerint porrogació d'aquella e requerint que los actes testimonials fossen legits en presència de tots..., los quals actes lo dit algutzir e altres cavallers del consell del dit rey, que allí eren, no volgueren fer legir".

Desatesa i impedida la justa protesta de València, i en absència del jutge de la batalla, que era el rei de Granada, sense prendre cap acord ni fer cap deliberació sobre les reclamacions del rei d'armes, els cavallers granadins consentiren que Gómez de Figueroa seguís al camp de la batalla, el recorregués cavalcant com a victoriós i procedís contra l'honor de mossèn Bernat de Vilarig, "revessant-li les armes, e axí revessades, possant-les o fent-les posar per los lochs públichs"; i es dirigí al rei d'armes i li digué que Vilarig no s'imaginés que se n'escaparia, car el faria matar a València ("que no's cuydàs lo dit mossèn Bernat

acampar per lo que li era stat fet, car dins València lo faria matar").

Aquest desenllaç, tan lluny del bon estil de cavalleria, estava perfectament previst i molt ben planejat. Gómez de Figueroa, que devia tenir bones relacions amb els magnats granadins, mostrà un interès especialíssim que el jutge de la seva batalla amb Bernat de Vilarig fos el rei de Granada, i hàbilment conseguí d'esvair les justes temences del cavaller valencià, que veia molt perillós el viatge a Granada, donant-li tota mena de seguretats amb guiatges i salconduits. Un cop això acceptat per Vilarig, Gómez de Figueroa, que fins aleshores s'havia estat a València, es traslladà a Lorca, des d'on devia posar-se en relació amb el rei de Granada perquè fos el jutge de la batalla, cosa que acceptà de bon grat. Lorca era la principal vila murciana de les dominades per Alonso Faxardo, amic de Figueroa. No en va la reina Maria, setmana i mitja abans que Vilarig emprengués el viatge, temia que Faxardo impediria que el cavaller valencià arribés a Granada, i fins i tot que el faria matar. Aquest pessimista pronòstic es realitzà en gran partida, i Vilarig fou atacat i ferit, quan reposava a la font de Totana, per homes que evidentment executaven ordres de Faxardo i de Gómez de Figueroa, i fou portat a Aledo, una altra de les viles murcianes en possessió d'aquell. A Granada Gómez de Figueroa, informat pel rei d'armes València de tot el que havia esdevingut a Vilarig, fets que ja devia conèixer molt bé, es comportà de manera deshonrosa i cínica. El dia de Sant Joan es presentà a les improvisades llices, i en presència dels seus amics els cavallers granadins, i fent cas omís de les justes protestes del rei d'armes València, recorregué el palenc cavalcant com a vencedor, i tot seguit procedí contra l'honor de Bernat de Vilarig com era costum de fer amb els cavallers que no acudien a una batalla concertada, i, per tant, eren declarats vençuts i deshonrats. Una d'aquestes cerimònies denigratòries consistia a "reversar", o revessar, el seu escut d'armes, o sia exhibir-lo cap per avall. Aquesta cerimònia (la *subversio armorum*) és basada en el costum de posar cap per avall l'escut d'un cavaller que ha mort, com es veu en alguns sepulcres; i quan es feia amb l'escut d'un cavaller viu volia dir que era morta la seva honor⁴³, i d'això tenim nombrosos exemples en conflictes entre cavallers de Catalunya i de València⁴⁴.

43. Cfr. M. H. Keen, *The laws of war in the late Middle Ages*, Londres-Toronto, 1965, pàg. 153, i Ph. Contamine, *Guerre, état et société à la fin du Moyen Âge*, Paris, 1972, pàg. 192 i la nota 50.

44. Cfr. M. de Riquer, *Caballeros andantes españoles*, Madrid, 1967, pàgs. 163-166, "Colección Austral".

Les armes de Vilarig porten faixé de sis peces vibrees d'argent i de sable ⁴⁵; i Gómez de Figueroa les féu revessar de primer a la mateixa Granada i després, durant molt de temps, a ciutats i viles del regne de Castella i potser també del regne de València. Això, naturalment, arribà a coneixement de Bernat de Vilarig, el qual escriví protestant i en defensa de la seva honor al rei Joan II de Castella i a don Álvaro de Luna. La reina Maria, germana d'aquell i muller d'Alfons el Magnànim, tornà a intervenir a favor del cavaller valencià. El novembre del 1448, cinc mesos després dels esdeveniments de Granada, la reina, des de Perpinyà, escriví a don Álvaro de Luna el dia 28 i a Joan II el 30. Diu al primer que ja sap que Joan II, davant el recurs que li ha presentat Bernat de Vilarig contra Gómez de Figueroa, ha decidit de convocar-los tots dos a fi d'esclarir la veritat dels fets; però, com sia que Vilarig ha estat a punt de morir, no ha pogut comparèixer ⁴⁶. La lletra adreçada per la reina Maria al seu germà el rei de Castella és més llarga, i li diu que

el amado nuestro mossén Bernat de Vilarig, cavallero del regno de Valencia, nos ha mostrado como a Vuestra Excelencia es recorrido sobre el caso que le ha contesido en vuestro regno..., supplicando a Vuestra Alteza que, como Gómez de Figuerola [*sic*], contra toda razón e stilo de cavallería, le faga revessar las armas en algunas ciudades, villas e lugares de vuestros regnos e tierras, vos pluguiesse en sto proveer que no fiziesse, e no res menos pluguiesse de permitir que el dito mossén Bernat de Vilarig podiesse fazer revessar las armas al dito Gómez, segund que la razón, orden e stilo de cavallería requerien e volíen.

I tot seguit fa una breu exposició dels fets, segons li n'ha informat el rei d'armes València:

El dito mossén Bernat, confiando del guiatge a él feyto por el dito Gómez por yr e passar segurament al dito rey e regno de Granada, por entrar en campo con el dito Gómez, stando en la fuent de Tutana, término de Aledo, e comiendo aquí sin fazer ne dezir mal, dan o injuria alguna, sobrevinieron certos hombres de cavallo e de piet con ánimo e propósito d'invasir e danyarlos, empatxar e turbar que el dito mossén Bernat no podiesse continuar su camino, naffraron lo dito mossén Bernat de diversas feridas, lexándolo por muerto, por las quales feridas el dito mossén Bernat fue portado a Aledo, onde stuvo ciertos dias muy mal e vino en punto de morir, e conviénole, como a buen christiano, temiendo morir, confessar e comengar... E embió el

45. Cfr. Riquer, *Heràldica catalana*, pàg. 135 i fig. 44^a.

46. ACA, reg. 3272, fol. 85.

dito rey d'armas al regno de Granada por intimar e notificarle el dito caso, por dar razón de sí, con los actos del dito impediment; e esto no obstant e que el dito mossén Bernat, por el dito rey d'armas, havia el dito caso intimado allá a los del consejo del dito rey de Granada e al dito Gómez, no hoydo ne pudiendo haver la presencia o entrada al dito rey de Granada, el dito Gómez, sin presencia del dito rey de Granada, juez entre ellos concordado, segunt dito es, entró en el campo sin liças e otras solemnidades e fizo ciertas procedimientos...

I la reina Maria expressa la seva sorpresa en saber que el rei de Castella ha convocat tots dos adversaris, car és ben cert que Vilarig no hi pot acudir sense perill de la seva persona, i a més la seva presència no és necessària perquè de tot existeix documentació fefaent i autoritzada. I acaba aconsellant-li que mani que a Vilarig li siguin trameses actes seves en virtut de les quals pugui procedir contra Gómez de Figueroa segons dret i estil d'armes ⁴⁷.

I transcorregué més de mig any sense que Bernat de Vilarig veiés reconeguda la seva raó i sense que el rei de Castella fes res per deturar Gómez de Figueroa en la seva constant acció d'exhibir revessades les armes del cavaller valencià per ciutats, viles i llocs. Bernat de Vilarig exposà de nou el seu cas en una súplica presentada al rei Alfons, i aquest acollí amb simpatia i sentit justicier l'escrit del cavaller valencià; i així el 27 de juny del 1449 signà al Castell Nou de la ciutat de Nàpols una provisió patent que remeté a la seva muller la reina Maria i al seu germà el rei Joan de Navarra, lloctinents generals seus, perquè la fessin conèixer amb veu de pública crida per totes les ciutats, viles i llocs de la seva senyoria, cosa que es féu a partir del 25 d'octubre.

En aquesta provisió es fa detallada història del viatge de Bernat de Vilarig, de com fou atacat a la font de Totana, el seu retorn i l'actuació del rei d'armes València, relació que he aprofitat i he seguit pàgines enrera. S'hi fa esment, encara, de l'actitud de Gómez de Figueroa i del revessament de les armes del cavaller valencià; i, després de deixar ben palès que mossèn Bernat de Vilarig "e la sua honor foren e són preservats, delliures e exempts e immaculats de tota màcula e de tot càrrech de infàmia, vergonya e minva", disposa que:

A ell, dit mossèn Bernat, donam licència, facultat e plenària potestat de fer pintar e portar o fer portar les dites sues armes e aquelles usar dretes e ab lo cap alt, axí com de primer, ans de les dites coses, fahia e podia fer; e que a tota sa voluntat puxa fer pintar, sculpir, clavar e penjar les dites sues armes axí dretes e ab lo cap alt hon e per quant

47. ACA, reg. 3272, fols. 84-85.

de temps volrà, axí en los lochs públichs dels damunt dits regnes e terres nostres e de les ciutats, viles, castells e lochs de aquelles com altres, e ab lo títol e scriptura de la forma següent: *Sia manifest a tot hom ésser aquestes les armes de mossèn Bernat de Vilarig, les quals indugudament e fora tot dret e stíl d'armes eren stades reversades per mossèn Gómez de Figueroha, per presumpció sua, lo que essent vist per la magestat del senyor rey d'Aragó e de les Dos Siciles li ha plagut fer e usar de justícia manar-les tornar en son primer e degut orde, que és que sien portades e affixes dretes, axí com fer se deu.*

Encomana als seus lloctinents la reina Maria i el rei Joan de Navarra que divulguin això “per veu de pública crida e ab trompetes sonants” pels llocs públics de les ciutats, viles i llocs dels seus regnes “que lo dit mossèn Bernat, o altre o altres per sa part, volrà o volran; e tantes voltes quantes ho demanaran ho fassats publicar”; i afegeix:

E no res menys, si en alguna part dels dits regnes, ciutats, viles, castells e lochs nostres lo dit mossèn Gómez haurà fetes portar, pintar, sculpir, clavar o penjar les dites armes del dit mossèn Bernat reversades, aquelles de continent, hon que sien, levets o façats levar e totalment les destruyntats, e en los matexos lochs a tota voluntat e requisició del dit mossèn Bernat, o d'altre o altres per sa part, les sues matexes armes, dretes emperò e ab lo cap alt, façau pintar, sculpir, clavar o penjar. E no permetats que d'aquí avant lo dit mossèn Gómez, ne altre ne altres per sa part, faça deguna altra cosa semblant o dessemblant en alguna deshonor, vergonya o minva del dit mossèn Bernat ⁴⁸.

Però mossèn Bernat de Vilarig no escarmentà, i tres anys després tingué un nou conflicte cavalleresc amb Joanot Galceran de la Serra, amb el qual canvià un epistolari tan viu i tan ben escrit, que d'ell prengué moltes frases Joanot Martorell i les intercalà en diferents capítols de la seva novella *Tirant lo Blanch*, que amb això demostra, una vegada més, reflectir amb encert l'esperit bregós dels cavallers valencians del seu temps. Examinem, doncs, aquest epistolari ⁴⁹.

Des del seu lloc de Cirat, Bernat de Vilarig, el dia 11 de desembre del 1452, trameté una lletra a Joanot Galceran de la Serra, que era a València, en la qual li diu que dies passats, requerit per un albarà signat per aquest, acudí a determinat lloc amb igualtat d'armes, “hon vós e yo per certs esguarts tiram les spases, de què vós sou estat nafrat sols de les mies mans”. Però Joanot de la Serra ara afirma que hi havia certs homes amb Bernat de Vilarig, “los quals haurien fet part en vos-

48. ACA, reg. 3266, fols. 117v-121v.

49. B, fols. 349v-379v; A, fols. 258v-275v; C, fols. 17-35.

tres nafres". El desmenteix, el repta a batalla a ultrança i nomena procurador seu mossèn Guillem Ramon de Centelles.

Veiem, doncs, que Vilarig havia participat en una batalla clandestina, o armes retretes, cosa que anys enrera no pogué fer amb Gómez de Figueroa; que d'aquesta lluita Joanot de la Serra sortí ferit d'espasa, però que ara l'acusava d'haver-ho fer deslleialment, amb l'ajuda d'uns homes al seu favor. El 30 de desembre respongué Joanot de la Serra amb una lletra que comença treient ofensives conseqüències del tractament de "mossèn", propi de cavallers:

Mossèn Bernat de Vilarig, si us erre lo nom ab aquest títol de cavaller, de tot en tot a vostres actes contrari, siau ben cert que per ço no'l ignore aquell qui us és degudament pus propi, però no me'n cur; ans si res dich que algun tant perjudique aquesta mia letra, en la qual ni en les semblants no caen bé negunes vilanes paraules, pensen los entenents que la legiran que açò no ve per mon costum, mas per vostra desaforada falta, tal que sol de parlar les horelles dels entenents se'n hofenen, la qual no consent a malgrat meu que en cars la ploma se alemite ⁵⁰.

Plagueren tant a Joanot Martorell aquestes línies, que les reproduí gairebé literalment al capítol 154 del *Tirant lo Blanch* en boca del duc de Macedònia increpant el marquès de Sant Jordi ⁵¹.

Joanot de la Serra acceptà la batalla a ultrança i nomenà procurador seu mossèn Perot Pardo.

La lletra de Bernat de Vilarig signada a Cirat el 15 de gener del 1453 comença amb aquests mots: "Seguint lo costum de aquells qui l'offici de la lengua davant lo de les mans posen..." ⁵², amb els quals Joanot Martorell inicià el capítol 149 del *Tirant lo Blanch* ⁵³.

En bon nombre de lletres els dos adversaris discutiren si la batalla s'hauria de fer a peu, opinió de Joanot de la Serra, o a cavall, opinió de Bernat de Vilarig ⁵⁴; i aquest, maliciosament, li oferí 300 florins per a comprar-se un cavall. Però aquest respongué a la fiblada amb una malèvola al·lusió a la contesa de Vilarig amb Gómez de Figueroa:

Si vós donau a mi facoltat per lo semblant com yo daré a vós de pendre hu de vostres cavalls, o caval, si més no'n havia de hu, se-

50. B, fols. 350-350v; A, fol. 259; C, fol. 17v.

51. Joanot Martorell i Martí Joan de Galba, *Tirant lo Blanc*, edició de M. de Riquer, Barcelona, 1979, pàg. 518.

52. B, fol. 351v; A, fol. 260; C, fol. 18.

53. *Tirant lo Blanc*, pàg. 498.

54. Vegeu els textos referents a aquesta discussió sobre la manera de combatre a Riquer, *L'arnès*, pàgs. 199-201.

guons a vós fon offert per Figueroa, que no havia tan gran causa de batalla ab vós com vós sou hobligat de haver ab mi ⁵⁵.

Quan semblava que anava per bon camí l'acord de celebrar una batalla a ultrança, Joanot de la Serra es despenjà, el 9 de maig, amb un cartell de "Deseximents del magnífich Johanot Galceran de la Serra al molt magnífich mossèn Bernat de Vilarig, los quals segons forma de fur foren presentats al molt noble don Johan Roig de Corella, regent la governació per lo molt spectable don Eximèn Pérez de Corella, compte de Conçentayna e governador, pare seu" ⁵⁶. Això canviava tot el sentit de l'afer, car els deseiximents no suposaven batalla singular entre els adversaris, ans bregues i lluites collectives entre els familiars i amics de cadascun. I per això Bernat de Vilarig li retragué que era cosa vergonyosa deixar la batalla a ultrança a canvi dels deseiximents; i en la lletra del 6 de juny li féu aquestes recargolades consideracions:

Creu reparar vostres mortals errades en conexença dels bons, e portar a mi a estendre lo manto damunt vostre menyscapte e fer-vos del vostre nombre, perquè vull que siau cert en aquesta part no vull ésser Jesuchrist en reçugitar hun altre Làtzer del moniment de vergonya ⁵⁷,

frase que Joanot Martorell posa en llavis d'Estefania parlant amb Diafebus al capítol 146 del *Tirant lo Blanch* ⁵⁸. I més endavant, a la mateixa lletra, Vilarig fa una altra curiosa comparació: "veu-se vós no pres com Sent Pere, que fogint per no morir en Roma, per la apparició tornà conexent son fallir mijançant volentat de altri" ⁵⁹, que repeteix Diafebus adreçant-se a Carmesina al capítol 146 de la gran novella ⁶⁰.

Bernat de Vilarig no acceptà els deseiximents que volia imposar-li Joanot de la Serra, i persistí en la batalla a ultrança fins a l'extrem de divulgar i fer conèixer als llocs públics (o sia afixar-la en les parets, edificis, esglésies, etc.) una "letra fent so de batalla", en la qual afirma que, en defensa de la seva raó i contra aquells que gosaran dir que en la brega amb el seu adversari fou ajudat per altri, està disposat a fer "batalla fins en nombre de deu cavallers..., hu après l'altre" ⁶¹. És un orgullós i parençós repte, al qual respongué, el 30 de maig, el reverend i noble frare Jofre Pardo, cavaller de Muntesa i de Sant Jordi,

55. B, fol. 361v; A, fol. 265v; C, fol. 24.

56. B, fols. 363-363v; A, fols. 266v-267; C, fol. 25.

57. B, fol. 366; A, fol. 268v; C, fol. 26v.

58. *Tirant lo Blanc*, pàg. 488.

59. B, fol. 366v; A, fol. 268v; C, fol. 26v.

60. *Tirant lo Blanc*, pàg. 493.

61. B, fols. 374-375; A, fol. 271v; C, fols. 31-31v.

tot afirmant "que mossèn Bernat de Vilarig havia nafrat a-N Johānot de la Serra ab ajuda dels hòmens que's trobaren en la sua brega, e que mossèn Vilarig los conegué, e per causa dels quals lo dit Johanot à rebut e pogut rebre lo dan que hés fet", i mostrant-se decidit a lluitar amb deu cavallers, un després de l'altre ⁶².

Des d'aquest moment desapareix de l'epistolari Joanot de la Serra, i les lletres, molt insultants, se les canvien Vilarig i frare Jofre Pardo. Aquest, en aquella del 14 de juny, l'acusa d'haver fugit de la batalla d'Olmedo, aspecte que ja he recollit al començament d'aquest treball, es refereix amb malícia al seu afer amb Gómez de Figueroa, i segueix:

Dich lo que per vostres actes se espera e pot esperar és que per tots aquells que an part en gentilea ab gramales e caperons vestits sia soplicat aquell a qui pertany siau desgraduat de singular orde de cavalleria e per lo semblant que-us desnatureu de aquella gentil part d'on veniu, car tots los vostres passats sien estats notables hòmens e virtuosos, e sols en vós comença e ffinia aquesta incorable malaltia. Aquestes són les obsèquies que ara darerament en vostra ffi vos devien ésser fetes; e més anant, pux tota vostra vida haveu seguit lo costum d'aquells qui porten rodeta als pits, serà bé rahó que aquelles sien vostres armes, mudant-vos lo nom de Vilarig e prenent aquell que tenen los que serven e tenen la vella e antiga lig ⁶³.

Bernat de Vilarig respongué molt enfellonit el 17 de juny, en lletra on fa la circunstanciada relació del seu viatge a Granada que abans he transcrit, així com justifica la seva absència a la batalla d'Olmedo. A aquests retrets del seu adversari respon, encara, amb greus acusacions contra frare Jofre Pardo:

No crech vos sien hoblidades les splançades que-us donà Pasqualet d'Oriola en Malorca, contenen de la bagassa, ab les quals aveu teingut tota vostra vida; e per esmenar aquella pòblicament tenir en cantó la Chinchilana, vivint dels dinés, dels treballs e pecats de aquella. Aquestes cosses són les que merexen reproche, ensemps ab lo robar que fés de la botiga en Barcelona, e del que-us seguí ab hun home d'estat que dien En Carbó, ab molta honor sua e total confusió vostra...

I a les insinuacions de frare Jofre Pardo, sobre la conveniència d'abillar-se de jueu, Vilarig li respon que li caldria

fer-vos desgraduar, si-u fóseu, del horde de cavaller ab los caperons de vestir per als pars vostres, però aquells grochs, seguons l'orde dels al-

62. B, fols. 374-374v; A, fol. 273; C, fols. 31v-32.

63. B, fol. 377v; A, fol. 274v; C, fol. 33v.

... cavots, e ací n tendríeu dues despulles: fóra una del horde de Muntessa, que per vostres demèrits vos fon toltà, e aquesta darrera del stat de gentilea. A les altres falses e vils paraules de vostra letra, que parla de gramales e d'altres motots propis per a vós, que semblen *Lò sopni* d'En Bernat Metge, no cur pas respondre⁶⁴.

Amb aquesta singular letra, en la qual Bernat de Vilarig cita l'obra màxima del gran prosista barceloní, fineix l'epistolari iniciat amb Joanot de la Serra i seguit per frare Jofre Pardo, conflicte que no sé com acabà. Era Bernat de Vilarig home de lectures i de bon gust literari; i quan frare Jofre Pardo li retragué les seves "ordenacions retòriques e pohètiques, que fan molt poch ab les letres que tracten de batalla"⁶⁵, ell li respongué: "Si fins ací haveu vist de mi ordinacions retòriques e pohètiques, yo de vós costum e pràtiques de les quals és lavorada tota vostra letra; e si molta ichnorància nous o tolia, veuríeu les rahons de qualsevol mester que tracten, tant com són de millor estil aombrades, paren millor e gens no ls tol la sentència del que ab si porten; perquè l'estil pohètic yo consent de mi digau, ab què vós tenir en tot e per tot la pràctica de aquells no denegeu"⁶⁶.

A mossèn Bernat de Vilarig, cavaller bregós i combatiu, li complaia que hom advertís a les seves lletres estil poètic. No debades, ja ho hem vist, era amic d'Ausias March i lector de Bernat Metge, i la prosa de les seves lletres fou admirada per Joanot Martorell.

64. B, fol. 379; A, fol. 275v; C, fol. 35.

65. B, fol. 376v; A, fol. 274; C, fol. 32v.

66. B, fol. 378; A, fol. 275; C, fol. 33v.